

BRÜSCHWEILER i altres, eds.,

La ville dans le

Proche-Orient ancien

(Cahiers du CEPOA, 1),

Leuven, Peeters, 1983.

El llibre és un compendi de les comunicacions del col·loqui (Cartigny, 15-17 de juny de 1979) celebrat pel CEPOA (Centre d'Étude du Proche Orient Ancien) de la Universitat de Ginebra.

L'origen d'aquest llibre s'ha de buscar en un seminari impartit pel professor C. Renfrew en aquella universitat l'hivern anterior. Va exposar-hi una sèrie de criteris que permetien de distingir diferents graus d'urbanització. Aquest «model» s'ha convertit en un bon instrument de treball, ja que serveix tant per a l'antiguitat com per als períodes més recents, en funció d'uns factors comuns que, tal com s'havia pogut establir cada vegada amb més exactitud, tenen un paper determinant en l'evolució de les ciutats.

Agrupades en cinc capítols (mètodes, Creixent Fèrtil, Egipte, Orient greco-romà i I mil·lenni, i imatge de la ciutat), la gran varietat de contribucions (25), en comptes de provocar l'absència de punts en comú per endegar una discussió, va produir, d'una banda, la subdivisió del tema principal en dos: *realitat de la ciutat* (per mitjà de l'arqueologia i l'epigrafia) i *imatge que projecta de si mateixa* (a través de la història); i d'altra banda, una confrontació dels problemes antics i moderns.

A manera de síntesi, en un epíleg molt clarificador la redactora en cap del recull explica que aquest col·loqui

fa un triple enfocament del problema de la realitat de les ciutats.

A. A partir de com han sorgit. Distingint-ne 4 tipus (Elisséeff): 1. *Ciutats creades*. 2. *Ciutats espontànies*: fetes en llocs concrets per necessitat d'una comunitat. 3. *Ciutats d'annexió*: desenvolupades al voltant d'un element preexistent, com ara centres religiosos, fortificacions... 4. *Ciutats llegades*. També poden correspondre a un dels altres tres tipus.

Al grup de les *ciutats espontànies* és al que correspondrien els centres del Pròxim Orient Antic, dels quals s'explica el procés d'urbanització (Oates), bé a partir d'un factor topogràfic (Gasche), bé a partir de la repartició en diferents llocs geogràfics en funció de les seves dimensions i la seva eventual especialització (Carroué); o bé a partir de l'estudi d'una ciutat concreta: per implantació geotopogràfica (Biblos: Dunand) amb mètodes d'excavació arqueològica tradicional; o pels recursos, vocació i durada en el temps (Shahr-i Sokhta: Biscione) amb nous mètodes de tècniques-punta de l'arqueologia prehistòrica, l'etnologia i la geografia humana.

B. Per la presència d'un plànol preestablert, que demostrí una concepció urbanística. Això és característic de les ciutats creades (tipus A-1) i respon generalment a una necessitat determinada. Algunes ciutats han tingut una vida curta, com ara els poblats obrers egipcis construïts just per a la durada de l'obra (Bonnet, Vercoutter). D'altres representen colònies de centres civilitzadors en expansió, com ara les ciutats greco-romanes de Síria (Stucky), Alexandria (Siat), o les ciutats de la conquesta islàmica,

nascudes a partir de camps militars o de campaments nòmades (Elisséeff). El seu tret comú és una disposició per barris, que reflecteixen el seu funcionament o el seu poblament, i la quadrícula regular dels carrers que es tallen en angle recte amb uns eixos principals.

C. *Per una funció o un aspecte específic.* En aquest apartat hi ha una comunicació sobre les ciutats medievals espanyoles (Bolens), on, en primer lloc, figura el factor *població*, tot descrivint el caràcter tripartit d'aquestes ciutats on conviuen comunitats musulmanes, jueves i cristianes —de les quals es reflecteixen les activitats complementàries en l'hàbitat i la disposició dels barris.

Un altre factor, de prosperitat també, és la *dinàmica dels intercanvis*, que ha dominat l'existència de la ciutat, tant al Pròxim Orient com a d'altres llocs, i també en èpoques més recents. Hi ha el cas de Palmira (Dunant) i Audaghost (Gallay), ambdues riques i pròsperes, que van deixar de ser-ho quan les carreteres que les travessaven van ser desviades cap a d'altres llocs, i que finalment van acabar morint. El cas de Mari és diferent (Kupper), perquè era una ciutat d'intercanvis i redistribució, alhora que el centre d'un estat relativament poderós; la seva desaparició va ser provocada més per la força expansionista de Babilònia que no pas per qüestions comercials. Aquesta alternança de fases d'expansió i de regressió que porten fins a una total desaparició no s'ha d'atribuir únicament a les ciutats de l'antiguitat. Més recentment, hi ha l'exemple d'Autun i de Glasgow (Vicari), i el de Nova York (Cardia).

Quant a la imatge de la ciutat a l'antiguitat, s'analitza per mitjà dels *textos antics*. De tot el que en diuen, se'n pot deduir la imatge de la ciutat que es fan els que hi viuen. Aquesta canviarà segons la categoria social de l'observador, amb la qual cosa canviarà també, lògicament, el model de ciutat propugnat.

La major part dels pobles de l'antiguitat tenen una visió centrista de la ciutat. Per als sumeris, és el lloc privilegiat on s'organitza la vida enmig d'un món caòtic; és el signe que existeix abans de tota forma de cultura. El temple n'és l'element essencial i després vénen el palau i les altes muralles de protecció; la resta s'articula entorn d'aquest nucli fundacional, sense el qual és inconcebible (Brüschweiler). En el terreny del *niout* egipci passa el mateix, car té una significació equivalent i és considerat com una projecció de l'ordre diví sobre la terra (Parlebas). A Grècia, com que la «polis» té un caràcter més marcadament cultural, s'hi concentren les institucions religioses i cíviques. Se'ns recorda també que parlar de centre implica perifèria. I si bé per als sumeris és un espai amenaçador i perillós, ple de monstres i esperits malèfics, en el cas grec es tracta d'un espai marginal i hostil, temible per als mortals, certament, però alhora susceptible de gloriificació dels herois (Rudhardt).

L'Antic Testament serveix de tema per a nombroses contribucions. De la ciutat en general, se'ns n'ofereix una imatge crítica, en oposició al món del camp i de les estepes i a les relacions entre els nòmades i les ciutats (Pury). L'episodi de la torre de Babel, amb el model babiloni de ciutat agrupada al

voltant de la seva torre de pisos, serveix de pretext per a una demostració de les conseqüències nefastes de la *hybris* dels homes (Bost). Jerusalem apareix com a ciutat santa, en convertir-la el rei David en una triple associació: ciutat-Déu-rei. Així serà la nova Jerusalem de l'era messiànica que es tornarà celestial a l'Apocalipsi (Martin-Achard). Jerusalem ha d'estar a l'altura de la seva imatge perquè s'hi compleixi la unió de Déu i els homes (Starobinski).

El pensament cristià ha considerat la passió de Crist com un signe de ruptura amb el temps en què Jerusalem i Déu eren una sola cosa; i si encara és important és perquè és el lloc on es va accomplir el fet central sobre el qual reposa la seva fe, però ja no és l'únic lloc on es manifesta la presència divina (Zumstein).

Després d'una anàlisi subtil i eloqüent de l'important passat de Roma (Insolera) com a imatge de ciutat-gresol, el recull s'acaba amb una visió de la ciutat ideal per excel·lència, la que Alexandre tractà d'aixecar segons els preceptes del seu mestre Aristòtil (Siat).

Victòria Solanilla

**BOURGEAUD i altres, eds.,
*L'animal, l'homme, le Dieu
dans le Proche-Orient ancien*
(Cahiers du CEPOA, 2),
Leuven, Peeters, 1985.**

Aquest segon volum dels quaderns del CEPOA (Centre d'Étude du Pro-

che-Orient Ancien) també està format per les actes d'un col·loqui fet a Cartigny (28-31 de maig de 1981). El tema del col·loqui era el mateix dels cursos i seminaris impartits l'any anterior al CEPOA de la Universitat de Ginebra.

No s'ha unificat la presentació, les notes i les abreviacions de les comunicacions, com es va fer en el primer quadern, dedicat a «la ciutat al Pròxim Orient Antic».

El text de Ph. Bourgeaud serveix d'introducció al conjunt. Són les reflexions d'un historiador de les religions sobre el tema del col·loqui. I a continuació es presenta tot el conjunt dels treballs, segons un ordre cronològic (de la prehistòria a l'època paleocristiana), seguit d'un índex de topònims i un índex de matèries.

Si Bourgeaud parla de l'animal com a cosa susceptible d'ésser pensada i consumida a través d'un ritual (sacrifici) o d'unes prohibicions (tabús alimentaris), tractant-lo com a operador simbòlic, Cauvin parla de l'art mobiliari epipaleolític de l'est, que es caracteritza fonamentalment per formes animals com les de l'art Franco-cantàbric a l'oest. A partir del segle VIII aC s'abandonen aquestes formes i hi ha un augment gradual de les representacions de la figura humana. Els símbols s'organitzen de manera jeràrquica entorn de les figures de la dona i el toro, que tindrien la categoria de primeres divinitats. Aquest canvi en el psiquisme humà el dedueix l'autor per mitjà de l'anàlisi d'aquells aspectes més materials de la neolitització.

Chaix exposa la seva teoria sobre el *Bucrani*. Diu que es poden trobar santuaris del Pròxim Orient, als es-